ÖRÖKSÉG

SÓS ENDRE

SZÉLJEGYZETEK RADNÓTI MIKLÓSNAK FARKAS LÁSZLÓRÓL ÍROTT VERSÉHEZ

Radnóti Miklósnak 1933-as kötetében, a *Lábadozó szél*-ben, négy naplószerű írást találunk a versek élén. A *Férfinapló* után felsorakozó három költeménynek egy-egy *dátum* a címe. Mint az alcímekből kiderül: sokat jelentő, emlékezetes időpontokról van szó!

1931. április 19... „Új könyvemet tegnap elkobozták" — jelzi az alcímben a költő, hogy a rendőrség — a Horthy-korszak ügyészségének utasítására — mindenütt összeszedte és zár alá helyezte előző versgyűjteményét: az *Újmódi pásztorok éneké*-t.

1931. december 8... „Főtárgyalás". Ezen a napon tartották meg a budapesti büntetőtörvényszék *Töreky*-tanácsa előtt, *zárt tárgyalás* elrendelésével, azt a pert, amelynek során Radnóti Miklóst 8 napi fogházra ítélték. (E sorok írója, mint a költő perrendtartásszerűen megnevezett két „bizalmi"-jának egyike, részt vett ezen a zárt tárgyaláson.)

1932. január 17... „Vasárnap"... Az alcímhez a következő mottót illesztette Radnóti Miklós: *„Napilapból: Farkas László, magyar proletár költő és író, 31. életévében, Bécsben, a Wiedener Spital ágyán, emigrációja első esztendejében, tüdővészben elpusztult."*

Az előbb említett versek fontos tanúbizonyságai Radnóti Miklós világszemléleti forradalmasodásának. A legutóbbiban már arról írt a költő, hogy *„fiatal elvtárssal"* találkozott a kávéházban; *„harcosan járt a szánk"*; és civilruhás *„rendőrtiszt"* figyelte az embereket a közönség soraiban. Szerencsére rögtön észrevették a rendőrség megbízottját, és Radnóti Miklós még idejében ráírta egy kis papírra a társának: *„vigyázz!"*

Ki volt a külön versben megsiratott Farkas László? Hogy került Bécsbe és a Wiedener Spital betegágyára? Mindeddig elmaradt a Radnóti-kutatók válasza *Koczkás* Sándor, a *Versek és műfordítások* jegyzeteinek és magyarázatainak összeállítója, sem adott feleletet a kérdésre.

Félválaszt már régen adhattam volna. De úgy akartam megvilágítani Farkas László alakját, hogy hiteles adatokat is fűzzek hozzá. Adatokat pedig csak most sikerült szereznem.

Bécsben több ízben tettem lépéseket, hogy a Radnóti-vers mottójában olvasható Wiedener Spital megmaradt nyilvántartási könyveinek valamelyikében megtaláljam Farkas László anyakönyvi adatait. Háromszor kudarccal végződött minden kísérletem. Az egykori bécsi kórház épületének nagy része és ebben az irattár a harci események áldozata lett. Csupán azt lehetett még valahogy megkísérelni, hogy nincsenek-e másutt is bizonyos feljegyzések. Nem találhatók-e valamilyen kontrollhelyen utalások?

Dr. Bíró Gerd, a bécsi magyar nagykövetség első tanácsosa, akinek az esetet elpanaszoltam, felajánlotta segítségét. Irodalmi izgágaságomnak és az ő szívességének köszönhető, hogy a bécsi városháza egyik irattárának elsárgult könyvében sikerült a leglényegesebb lexikális adatokat megtalálni.

Az *Archiv der Stadt Wien, Totenbeschaubefund, Freileichen* című könyvének 105/1932 számú rovatában olvasható a következő feljegyzés:

„Farkas László született 1900. január 11-én Erdőd, Szatmár, Románia. Illetősége: Budapest, Magyarország. Lakása: Wien XV. Märzstr. 38. I. 11. ajtó.

Halál időpontja: 1932. január 12, fél 12 óra. Oka: tüdővész (Lungenschwindsucht). *1932. január 16-án elhamvasztották gratis."*

Mennyit éhezhetett Bécsben folytatólagosan — a magyarországi börtönbeli és börtönön kívüli éhezés után — szegény Farkas László, amíg eljutott odáig, hogy a *„Freileichen"*, a hatósági „szabad rendelkezés" alá tartozó holttestek közé került!

Biztos, hogy orvostanhallgatók gyakorolták magukat boncolásánál, és csak azután égették el díjazás nélkül.

A pesti Margit-hídfői „Ilkovics" alagsorában találkoztam először Farkas Lászlóval. Ilkovics Jenőnének a Szent István körút (azelőtt Lipót körút) és Balassi Bálint utca (régebben Személynök utca) sarkán levő cukrászdájában, főleg a szuterénben, mozgalmas élet volt ezekben az esztendőkben. A kétes és még kétesebb alakok között progresszív írók, avantgardista művészek, forradalmi lelkületű fiatalok is akadtak, akik úgy érezték, hogy ebben a környezetben nem tűnik fel vitatkozásuk.

A feketekávé és a sütemény is olcsóbb volt itt, „a föld alatt", mint más cukrászdákban.

Farkas Lászlót három barátom hozta magával — ha jól emlékszem a dátumra — 1928 elején. Csak az időponttal kerülök bizonytalanságba, azokkal, akik bemutattak bennünket egymásnak, nem. *Radnóti* Miklós, *Forgács* Antal és *Wagner* György jött Farkas Lászlóval.

Radnóti Miklós maga mesélte el, hogy ő vitte néhány nap előtt Farkas néhány versét a *Nyugat*-hoz. Wagner György pedig hozzátette, hogy több költeményét sikerült elhelyeznie a *Népszavá*-nál. Halkan elmondta, hogy Farkas László hónapokig volt őrizetben a rendőrségen. Ott fogyott le annyira, hogy ijesztő volt a külseje. Előzőleg már Romániában is raboskodott.

A *Nyugat* 1928-as évfolyamának II. kötetében meg is jelent a költő három műve: a *Vers*, a *Tisztító óceán, feneketlen éjszaka* és a *Vers, éjszaka.*

A *Nyugat* 1929-es évfolyamának I. kötetében látott napvilágot két írása: az *Életem szűk éjszakái* és az *Életem.*

Hadd iktassunk ide két részletet két rettenetesen szomorú verséből!

Magam maradtam, ki nem értem ez egyszerű dolgokat, éhséget,
[ligeti harmatos ágyat
messzement kedvesem szemében terülnek-e még álmok
a csönd viharától barna a búcsúzó fák kérge
s míg bontogatom az egyszerű érthetetlenségek burkát:
a város felől apám sorsa harangoz a szomorú percek esőjében

— írta a *Versek, éjszaka* soraiban.

egyre szűkülő kor az életem s mindig visszabotlom a régi kilométer kövekbe
s érzem, hogy gyávaság esztendő óta készülni a halálra
jaj, már nem is lesz hely a Duna fenekén és szabad ág a ligeti fákon
nógatom magamban a fáradt bánatokat s néma barátomat, a csöndet

— vallott az *Életem szűk éjszakái*-ban.

Ezek a nagyon mély hangulatú és finom részletű költemények — a nagybetűk számúzésével és az írásjelek egy részének elhagyásával — mutatták, hogy abban az időben még erősen hatottak legalább külsőségeikkel a futurizmus, szürrealizmus, expresszionizmus mindenféle megnyilvánulásai.

1929-ben és 1930-ban a költő egyszerre elűnt. Sokáig raboskodott.

Kiszabadulása után egyszer a Duna-parton sétáltunk Farkas Lászlóval. Meghívtam: ebédeljünk együtt a Duna-palota söröző jében. Amint kitekintettünk onnan, láttuk, hogy egy holttestet raknak az éppen odaérkezett halottaskocsiba.

Abban az időben, a gazdasági válság és a nyomorúság következtében, valósággal öngyilkossági járvány dühöngött a fővárosban. Az elhelyezkedni nem tudó munkanélküliek közül sokan kerestek végső menedéket a Dunában.

Farkas László megjegyezte:

— Ugye, megírtam az *Életem szűk éjszakái*-ban, hogy nem lesz helyem a Duna fenekén?

Ez a Duna-parti jelenet, az újságok naponta megjelenő öngyilkossági hírei és Farkas László keserves szavai, mind-mind hozzájárultak, hogy papírra vessem az abban az időben feltűnést keltő *Dunai hulla* című versemet, amely a *Népszava* 1931-es évfolyamának július 19-i számában jelent meg.

A költemény megjelenésekor Farkas László már nem volt Budapesten. Néhány nappal hamarabb sikerülhetett átszöknie Ausztriába. De a *Népszava* szerkesztőségében közölték velem, hogy a *Dunai hullá*-t Farkas László adta oda az irodalmi szerkesztőnek, azzal a megjegyzéssel, hogy „irodalmi csemegé"-t hozott, és adják le jövő vasárnap.

A versem így kezdődött:

A partlépcsőn fekszik a teste,
Hálóval fogták ki az este...
Nagy volt a népek riadalma,
Ki számított ekkora halra?...
Ütemére a zeneszónak,
A hullával táncolt a csónak
S a fényben úszó Dunaparton
Zsibongott a Bristol és Carlton.

Nemcsak a „Bristol" és a „Carlton" szálló jókedvű bankár- és fezőr-vendégeinek nyugodalmát zavarta meg ez a vers, amely arra figyelmeztette őket, hogy a jó étvággyal elfogyasztott halak esetleg az öngyilkos emberek húsával táplálkoztak, hanem alaposan felbőszítette a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karának reakciós szellemű dékánját is. Néhány nappal később behívattak, mint jogszigorlót, az Egyetem téri dékáni hivatalba, ahol közölték velem, hogy „eltanácsoltak" a fakultásról, az egyetemről, és hogy ne próbálkozhassam más egyetemen sem, az indexemet ott tartják. (Csak a felszabadulás után küldte el nekem a dékáni hivatalban véletlenül előkerült leckekönyvet *Világhy* Miklós dékán, akinek más véleménye volt, mint elődjének, a fasiszta *Sipeki Balázs* Károlynak.)

Farkas Lászlónak köszönhetem, hogy nem lettem, ahogy terveztem, félig ügyvéd és félig újságíró, hanem félig újságíróként és félig íróként igyekeztem révbe.

1931 nyáreleje lehetett, amikor Radnóti Miklós telefonált a *Magyar Hírlap* szerkesztőségébe, hogy azonnal találkozni akar velem a pesti Margit-híd villanyórájánál.

Taxin rohantam oda. Radnóti Miklós már ott volt. Ő a Pozsonyi útról jött.

Szinte hadarva mondta:

— Farkas Lacit ki kell szöktetni Bécsbe! Erre már megtörténtek az előkészületek! De abban a rongyos ruhában, amit visel, nem indulhat neki az útnak! Még a határ előtt elfognák. Azonnal adj egy rendes öltönyt, de ne a magadéból, mert az kicsi lenne. Ő nagyobb termetű, mint te. Apád egyik öltönyét kell neki odaadni. Légy szíves legkésőbb holnap délelőtt elintézni.

Szüleim külföldön tartózkodtak. De Mari Mária (a házvezetőnő, aki engem is segített felnevelni, és most Cegléd mellett, törteli kicsi családi házában fáradt öregként olvassa majd ezeket a sorokat) megértette, hogy nem lehet ellenkezni, és nem lehet habozni. Pár perc alatt meggyőztem, hogy nekünk marad elég ruhánk, Farkas László esetében azonban talán életmentésről van szó.

Sajnos, csak a szöktetés sikerült, az életmentés nem. A költő kijutott ugyan Ausztriába, és nem került újból Hetényi, a hírhedt főkapitány-helyettes karmai közé, de nem lehetett már megmenteni a tüdőbaj pusztításától.

Meghalt Bécsben, a Wiedener Spitalban. Nem láthatta még egyszer édesanyját, akit úgy várt Szatmárról. Ahogy Radnóti Miklós versében olvassuk: csak „minden proletárok anyja" fogta hideg fejét, és „fújásnyi por" maradt belőle a krematórium urnájában.

De Farkas László neve megmarad, ha másutt nem, legalább néhány sorban vagy néhány jegyzetben az eljövendő Radnóti-életrajzok lapjain.

BRASSAI VIKTOR

(1913—1944)

Székelyföldön, Ditrón született. Apját nem ismerte. Elesett az első világháborúban. Brassai Viktor a második világháborúban esett el. Sok családot érte a csapás. A fiúk követték apjuk „példáját". A második világháborúban, a fasizmus kivirágzásának idején, az emberi humánumot ért ökölcsapásra, a lányok is hosszú rajokban követték apjuk „példáját". A természetellenes pusztulásnál közömbös, hogy a megsemmisülés a harctéren vagy a családi otthon melegén érte a mindkét nembeli áldozatot. A barbárok gondoskodtak arról, hogy a családi otthon melegéből is kiemeljék és megfelelő kínzásban részesítsék a halálba indulókat. Talán döntő kérdésnek vehetnénk, hogy kik védekeztek ellene, és kik nem. Brassai Viktor a véde-